

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נג, תשס"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

"שמע האמת ממי שאמרה" – גיווני משמעויות

מקורה הראשוני, המוכר והמפורש, של ההוראה בדבר "שמיעת אמת ממי שאמרה", בנוסח מטבע מדוקדק זה, מצוי במשנת הרמב"ם. גם אם כבר רס"ג התבטא בסגנון דומה בהנחותו את המעיין בחיבורו "אמונות ודעות" (בהקדמה, סעיף ב) "יוסיף דורש האמת להגיע אל האמת", על שמו של הרמב"ם רשום עיקר עיצובו – "ממי שאמרה", וממנו הופך המשפט לסיסמה הנישאת בפי רבים. נישאת, גם אם לא תמיד במשמעה המקורי אלא בהצמדות לנוסח מזה וגיוון משמעות מזה. דומה כי במהלך הדורות הוענקו לניב זה מספר משמעויות השונות במידה ניכרת מן המשמעות הראשונית, זו של הרמב"ם. יש להניח ששינויים כאלה, לא בכדי הם באים, וניתן לראות בהם בבואה תרבותית של חילופי דורות ומקומות אשר הצריכו מבטא שפתיים עדכני שישמש מתכונת להתמודדות מסוג שונה, לעתים אפילו התמודדות מנוגדת לזו של הקדמונים. הניב נותר אפוא באותו נוסח, או קרוב לאותו נוסח, אך המשמעות השתנתה עד לבלי הכר, גם אם תוך שימור מכנה משותף.

המשמעות אצל הרמב"ם

בהקדמתו ל"שמונה פרקים" כתב הרמב"ם דברים שעניינם מעין מבוא ופתח למסכת אבות: "ראיתי להקדים לפני שאתחיל לפרש הלכה הלכה, פרקים מועילים, שיושג לאדם בהם הקדמות, וגם יהיו לו כמפתח למה שנאמר לקמן בפירוש".¹ במסגרת זו של הקדמות ושל מפתח ביקש הרמב"ם בין השאר לקבוע מסמרות בשאלת גישתו מה ואת מי להביא או להימנע מלהביא. תשובה ישירה, גלויה וכנה, נותן הרמב"ם בדברים הבאים:

ודע, כי הדברים שאומר בפרקים הללו ובמה שיבוא מן הפירוש אינם עניינים שחידשתיים אני מלבי ולא פירושים שאני המצאתים, אלא הם עניינים מלוקטים מדברי חכמים במדרשות ובתלמוד וזולתו מחיבוריהם, וגם מדברי הפילוסופים הראשונים והאחרונים, ומחיבורי הרבה מבני אדם. וקבל האמת ממי שאמרו. ואפשר שאביא לפעמים עניין שלם שהוא לשון איזה ספר מפורסם, אין בכל זה רוע, ואיני טוען לעצמי מה שאמרוהו מי שקדמוני, והנני מודה בכך, ואף על

1. משנה עם פירוש הרמב"ם, מהדורת הרב י" קאפח, ירושלים תשכ"ה, נזיקין, עמ' רמז.

פי שלא אזכיר אמר פלוני אמר פלוני, לפי שזה אריכות שאין בה תועלת. ואולי אגרום שיכנס בלב מי שאינו מקובל עליו שם אותו אדם שאותו הדבר נפסד ויש בו כוונה רעה שאינה ידועה לו, ולפיכך נראה לי להשמיט שם האומר, כי מטירתי שתושג התועלת לקורא ולבאר לו העניינים הכמוסים במסכתא זו.

"וקבל האמת ממי שאמרו" – כך הלשון בתרגומו של הרב קאפח, ואילו בתרגומו של ר"י אבן תיבון: "ושמע האמת ממי שאמרה". אבן תיבון נצמד מילולית לערבית, ומאחר ששם נאמר "ואסמע אלחק ממן קאלה" תרגם "ואסמע" – "ושמע". הרב קאפח, לעומת זאת, סטה מן התרגום המילולי לתרגום הענייני, ובהתאם לכך לא כתב "שמע" אלא "קבל". לאמתו של דבר, לא ראשון הוא הרב קאפח בזה, וקדמו למשל הרשב"ץ בחיבורו "מגן אבות" אשר גם הוא העדיף שם (אבות ד, כ) את התרגום הענייני – "קבל האמת", על התרגום המילולי – "שמע האמת"² (בכותרת מאמר זה העדפנו את השימוש בתרגום של אבן תיבון, מאחר שהוא זה שהוכר לרוב מגלגלי המשמעות מאז ועד היום). יחד עם זאת, לגופם של דברים ספק אם ה"שמיעה", במונחיו של אבן תיבון, חורגת במשמעה מן ה"קבלה" שבמונחי רשב"ץ והרב קאפח, שכן כידוע גם "שמיעה" משמעה לא פעם 'קבלה' – "שמע ישראל" (דברים ו, ד). זאת ועוד – וראה לדבר: יש ממגלגלי השמועה אשר לנגד עיניהם עמד אמנם התרגום התיבוני, ועם זאת הם עצמם פירשוהו כ'קבל'.

אמור מעתה: שיטתו של הרמב"ם ברורה. מאחר שהתוכן הוא החשוב, לא האומר,³ הנה בהתאם לכלל "קבל האמת ממי שאמרו" ישנה לגיטימציה להשמטת שם האומר. אדרבה, לעתים אף יש עדיפות לכתחילה שלא לומר את הדבר בשם אומרו, וזאת לא רק משום האריכות שאין בה תועלת, אלא אף מפני שיש אנשים שאין בהם תבונה הנגררים אחר זהות האומר ובגללו אינם מחשיבים את האמירה, וכן לא יעשה. ואל תהא הנחיה כזו קלה בעיניכם, שכן מן המפורסמות שהאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם,⁴ ואף על פי כן ראה רמב"ם להעלים את שם האומר מפני הסיבות האמורות.

2. מגן אבות, מהדורת הרב א"ר זייני, ירושלים תש"ס, עמ' 310; וראה שם, הקדמה, עמ' טו.

3. ראה גם דבריו ביחס לשירים: "...שאינן הבדל בין הדיבורים העבריים לדיבורים הערביים, ואין זה אסור או מותר אלא לפי העניין הכלול באותם הדיבורים" (שו"ת הרמב"ם, מהדורת י' בלאו, ירושלים תשמ"ו, חלק ב, סימן רכד, עמ' 399).

4. ראה למשל ספרי במדבר, פיסקא קנו ועוד. מן הפוסקים האחרונים יש שדנו בדבר והעלו שמי שאינו אומר דבר בשם אומרו "עובר בלאו" (ראה מגן אברהם, או"ח, סימן קנו ושו"ת נודע ביהודה, מהדורה תניינא, או"ח, סימן כ).

דברים חד-משמעיים אלה של הרמב"ם מקבלים משנה חשיבות כאשר שמים לב למקומם. העובדה שהרמב"ם העמידם בפירושו למשנה, חיבור שיועד בראש וראשונה לציבור הכללי ולאו דווקא לציבור הלמדני,⁵ כמו גם העובדה שהם נמצאים בתוך מסגרת ההקדמות המכוונות לחזק ענייני אמונה, מבהירות עד כמה הרמב"ם נחרץ בגישתו ועד כמה הוא סבור שזו אינה גישה שיש להסתיר אותה. העובדה שהרמב"ם מוצא לנכון להבהיר גישה זו דווקא בחיבור המיועד להמון מלמדת שלדידו טעון הדבר פרסום ומתן פומבי. גם הם, ההמונים, צריכים לדעת שזו שיטתו, וככזו היא ודאי לגיטימית. בחינתה של אמירת הרמב"ם מעלה כי היא כורכת זה בזה שני עניינים: היא מדגישה כי יש לקבל כל אמת ובתוך כך מתנצלת "התנצלות" מנומקת על השמטת שמות האומרים. לימים ניתקו הבאים אחריו את המשפט מחלקו המתנצל, תוך שהם מעניקים משמעות עצמאית מובהקת לחלק המדבר על קבלת כל אמת מכל אומרה. ואכן, דומה שביחס לרמב"ם היה מקום להרחבת משמעות זו, גם אם במקורו, במקומו, משמעותו המקורית של המשפט הייתה מצומצמת יותר. זאת משום שלגופם של דברים, במדיניות זו של "אמת ממי שאמרה" הרמב"ם שב ועושה שימוש גם במסגרת הלכתית, בחיבורו "משנה תורה". הוא עושה זאת מתוך שיטה, גם אם לאו דווקא במטבע לשון זו. כך, לדוגמה, הוא כותב בהלכות קידוש החדש (פרק יז, הלכה כד):

וטעם כל אלו החשבונות ומפני מה מוסיפים מנין זה ומפני מה גורעין, והיאך נודע כל דבר ודבר מאלו הדברים, והראיה על כל דבר ודבר, היא חכמת התקופות והגימטריות שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים, אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו, ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין למחבר בין שחברו אותם נביאים בין שחברו אותם גוים, שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו אלא על הראייה שנתגלתה והטעם שנודע.

גם כאן הדברים ברורים. בענייני מדע אלה, אסטרונומיה, מתמטיקה וגאומטריה, אין מניעה מלהיזקק לחיבורי הגויים, חכמי יוון,⁶ וזאת אף לצורך שימוש הלכתי בעניינים חמורים כקידוש החודש.

5. ראה מאמרי "דרך המלך במשנה – לדרכו של הרמב"ם בפירוש המשנה", פרי הארץ ה (אדר תשמ"ב), עמ' 38–72; ו (מרחשוון תשמ"ג), עמ' 27–43.

6. והשווה איגרות הרמב"ם, מהדורת "שילת, חלק ב, ירושלים תשמ"ח, עמ' תעט: "דבר

הכרעת הרמב"ם מקבלת את מלוא עצמתה כאשר זוכרים כי יש מן ההוגים היהודיים כר' יהודה הלוי אשר טענו כי אליבא דאמת מקור אותן חכמות אצל היהודים ורק גילויים עתה הוא בידי הגויים אשר שבו אותם.⁷ תפישת הרמב"ם אפוא שונה. לדידו, גם אם מקור החכמות האלו בגויים, הרי כל עוד נתבררה אמתתם, אין להבחין מי אמרה לאותה אמת, אם נביאים אם גויים.⁸

דברים דומים כתב הרמב"ם גם באיגרתו הידועה לחכמי פרובאנס, בעניין האסטרולוגיה: "הלא תדעו שהרי כמה פסוקים מן התורה הקדושה אינם כפשוטם, ולפי שנודע בראיות של דעת שאי אפשר שיהיה הדבר כפשוטו [...] ולעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו, שהעיניים לפנים הם ולא לאחור".⁹ ומעין זה הוא כותב גם בדיונו במורה נבוכים (חלק ב, פרק כה), על הגשמה ועל קדמות; ושוב שם (פרק מז): "כי אין רצוי לפניו יתעלה כי אם האמת ואין מכעיסו כי אם השוא [...] כי התורות הם אמת צרופה אם הובנו כראוי". סוף דבר: גם אם במקורו המשפט אמור על הצדקת השמטת שם האומר, הנה מכלל דברי הרמב"ם בכמה מקומות ניכרת שיטה המאמצת דברי כול, ובלבד שהדברים אמת.¹⁰

בעקבות הרמב"ם

כאמור, בעקבות הרמב"ם הפך משפט זה, אם כציטוט ואם כפרפראזה, לניב המושמע הרבה.¹¹ נציין לכך משהו מן הקדמונים ומשהו מן האחרונים. מן הקדמונים, לדוגמה, בספר אורחות צדיקים (שער האמת): "והמדבר אמת

שתהיה עליו ראייה ברורה מדעתו של אדם, כגון חכמת החשבון וגימטריאות והתקופות". וראה גם מורה נבוכים ב, יא, על מעבר החכמות מן היהודים אל הנכרים.

7. ראה ספר הכוזרי, מאמר שני, סו.
8. ראה י' טברסקי, מבוא למשנה תורה לרמב"ם, תרגום: מ"ב לרנר, ירושלים תשנ"א, פרק שישי, ושם, עמ' 370–371; וראה גם עמ' 397–398, בהחרתו כי לדידו של הרמב"ם (ובשונה מגישת ר"י קארו) אין בעובדה שמקור החכמות הוא נכרי כדי לשלול את שיוכן למסגרת תורה שבעל-פה, וראה עוד שם, עמ' 166, הערה 67. וראה עוד ש' רוזנברג, תורה ומדע בהגות היהודית החדשה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 9, הערה 2; נ' גוטל, השתנות הטבעים בהלכה, ירושלים תשנ"ה, עמ' קעה, הערה 426.
9. איגרות הרמב"ם (לעיל, הערה 6), עמ' תפח.
10. וראה גם פרקי משה ברפואה, מהדורת ז' מונטנר, ירושלים תשי"ט, פסקה 69, עמ' 390–392.
11. על "שמע האמת ממי שאמרה" במשנת הרמב"ם ראה הקדמות הרמב"ם למשנה, מהדורת י' שילת, ירושלים תשנ"ב, עמ' רנז–רסא.

אין מעלה כמוה [...] ולעולם יודה על האמת [...] אל תבוש לקבל האמת מאיזה אדם שיהיה, אפילו מקטן שבקטנים ונבזה, אפילו הכי תקבל האמת ממנו, כי מרגלית טובה שהיא ביד קטן ונבזה, אפילו הכי חשובה היא המרגלית".¹² (מקבילה רעיונית קדומה לדבר זה מפורשת כבר בירושלמי סנהדרין פ"י סוף ה"א, גם אם בסגנון אחר: "אם שמעת דבר מפי קטן ישראל והנייך, לא יהא בעיניך כשמעו מפי קטן אלא כשמעו [...] מפי נביא". בהקשר זה היו שצינו כמליצה לדברי איוב [ג, יט]: "קטן וגדול שם הוא"). כמותו נזקקו לא מעט מן הקדמונים למשפט יווני דומה, שאותו קיבלו על עצמם גם הם כשיטה: "מרוב אהבתי האמת וחשקי בה אני פונה פנים אליה ועורף אליך, אע"פ שאני הידיד שלך, כי אך האמת אהוב יותר, כאשר אמר אריסתבלוס על אפלטון הפלסופי".¹³

לימים, מאות בשנים מאוחר יותר, כותב הרב עזריאל הילדסהיימר (1820–1899) בשו"ת שלו (חלק א, יו"ד, סימן רל): "ומה שתמה על מה שסמכתי על דברי הירושלמי אי יהודאי יהודאי וכו' דזהו רק דברי הגוי, הנה מה לי אם אמר יהודאי אי ארמאי, קבל האמת ממי שאמר". בהקשר זה, ודווקא ביחס לר' עזריאל הילדסהיימר שהיה ראש בית המדרש לרבנים בברלין, נוסף ונציין את שכתב מי שעמד לימים בראשות אותו בית המדרש, הרב יחיאל יעקב ויינברג (1855–1966), שהדבר אמור לא רק כלפי נכרים, אלא אפילו (!) ביחס לזרמים שונים ביהדות. בשו"ת שרידי אש שלו (חלק ג סימן קלד ד"ה במסכת ב"מ), כאשר הוא בוחן את התקפתו הבוטה של ר' יצחק אייזיק הלוי, ה"אורתודוכסי המסורתי", על ר' זכריה פרנקל, ה"נאולוגי המתקדם", הוא מוצא לנכון להעיר:

וכבר הרגיש בזה רז"פ [=ר' זכריה פרנקל] ז"ל וכתב שמהירושלמי יוצא [...] (ע"י דרכי המשנה ע"י שיג ואילך), והדברים מוכרחים. אולם הגאון הלוי בספרו [ר' יצחק אייזיק הלוי בספרו דורות הראשונים] דף ס"ב ע"א ואילך, מתריס נגדו בדברים קשים ומעמיד על דעתו שהמשנה היתה סדורה קודם בר קפרא כמות שהיא [...] כך יוצא מהמשך דבריו שם. אלא שבשביל כך לא היה צריך לקנתר כ"כ [כל כך] על פראנקעל, שסוכ"ס [שסוף כל סוף] הוא אומר דבר זה עצמו בלשון אחרת קצת.

12. ראה גם בספר מבחר הפנינים (א, שער החכמה, סו): "אל תבוש לקבל האמת מאי זה מקום שתבוא, ואפילו מאדם פחות".

13. ראה י"מ תא-שמע, "ספרי הריבות בין הראב"ד לבין רבי זרחיה הלוי (הרז"ה) מלונגיל", קרית-ספר נב (תשל"ז), עמ' 570–576: התורה והפילוסופיה, ושם, עמ' 571, הערה 26, על מקורה והשתלשלות של האמרה.

קבל האמת ממי שאמרה [...] ואפילו האומר הוא אחד מחכמי אשכנז, אבל חכם גדול היה ומימיו אנו שותים כולנו ואף הלוי בכלל.

אמור מעתה: מן הרמב"ם ועד לרב ויינברג ועד לימינו, רבים עושים שימוש כזה באמרה "שמע האמת ממי שאמרה" בהוראה זו: גם אם האומר אינו ראוי מצד עצמו – אישיות ותכונות, אופי ודת, קטן והדיוט – אף על פי כן דבריו צריכים להיבחן לגופם, ואם הדברים עצמם אמת עליך לשמעם.

שלשלת המשמעויות

במהלך הדורות קיבל משפטו של הרמב"ם משמעויות נוספות, שונות, אפילו מנוגדות. דבר זה נעשה הן בהיצמדות מלאה לנוסח המשפט והן בהיצמדות לגישה ולאו דווקא למטבע הלשוני. נכון הוא שהמשותף לשלשלת כולה הוא, כמובן, המחויבות לשמיעת האמת ולקבלתה, ואולם השוני הוא בשאלה החשובה: בניגוד למי ולמה.

לצד המשמעות המקורית הנזכרת, קיימות עוד שתי משמעויות נוספות בולטות: "אמת" – אפילו בדחיית דברי אומר חשוב; "אמת" – גם במחיר השפלה אישית.

"אמת" מזה – "גדול" מזה

רבי אברהם בן הרמב"ם הדגיש במאמרו על אודות אגדות חז"ל¹⁴ כי גישה תורנית ראויה צריכה לגרוס ביקורתיות אפילו ביחס לדבריהם של גדולי עולם. כל עוד אין מדובר בפרשנות תורנית אלא במדעי הטבע אל לה לאיכות אישית לחפות על שגיאות לימודיות. ואלו דבריו:

דע כי אתה חייב לדעת, כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה ולישא פני אומרה ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לענין אותו דעת, אם אמת אתה אם לא, שזה מן הדעות הרעות והוא נאסר מדרך התורה וגם מדרך השכל. ואינו ראוי מדרך השכל מפני שהוא מתחייב גרעון וחסרון בהתבוננות מה שצריך להאמין בו, ומדרך התורה מפני שנוטה מדרך האמת ונוטה

14. המאמר על אגדות חז"ל לרבי אברהם בן הרמב"ם מודפס בין השאר בפתח קובץ עין יעקב. הדברים מוסבים שם על קבלתו של רבי יהודה הנשיא את דברי חכמי אומות העולם שלא כדעתו הוא, וזאת מחמת "ראיות" (ראה פסחים צד ע"ב). וראה בספרי "השתנות הטבעים בהלכה" (לעיל, הערה 8), עמ' קעט–קפ. דברים דומים ראה גם בתשובות הרי"ד (הזקן), מהדורת א"י וורטהיימר, ירושלים תשכ"ז, תשובה סב (וראה שם, תשובה מז); שו"ת מהר"ם אלשקר, ירושלים תשי"ט, סימן צו; רמב"ן, הקדמה להשגות על ספר המצוות לרמב"ם, ועוד.

מעל קו הישר. אמר השי"ת [...] "לא תשא פני גדול, בצדק תשפט" (ויקרא יט, טו), ואמר "לא תכירו פנים במשפט" (דברים א, יז), ואין הפרש בין קבלת אותו דעת להעמידה בלא ראייה, או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו כי האמת אתו בלי ספק מפני שהוא אדם גדול – הימן וכלכל ודרדע, שכל זה אינו ראייה, אבל אסור. ולפי הקדמה זו לא נתחייב מפני גודל מעלת חכמי התלמוד ותכונתם לשלימות תכונתם בפירוש התורה ובדקדוקיה ויושר אמריהם בביאור כלליה ופרטיה, שנטען להם ונעמיד דעתם בכל אמריהם – ברפואות ובחכמת הטבע והתכונה, להאמין אותן כאשר נאמין אותן בפירוש התורה שתכלית חכמתה בידם ולהם נמסר להורות לבני אדם [...] אתה רואה החכמים במה שלא נתברר להם מדרך סברתם ומשאם ומתנם אומרים: "האלוקים, אילו אמרה יהושע בן נון, לא צייתיה ליה" (חולין קכד ע"א), כלומר: לא הייתי מאמין ביה ואע"פ שהוא נביא, כיון שאין בידו יכולת להודיע הענין בכוונה מדרך הסברה והמשא והמתן והדרכים שבהם ניתן התלמוד להידרש [...] כי האדם כשישליך מעל פניו השקר ויקיים האמת ויכריענו לאמתו, ויחזור בו מדעתו כשיתבאר לו הפכה, אין ספק כי קדוש הוא [...] והנה נתברר לנו כי החכמים ז"ל אינם מעיינים הדעות ולא מביטין אותם, אלא מצד אמיתתם ומצד ראיותיהם, לא מפני האומר אותן, יהיה מי שיהיה.

דומה כי בין משפט אחרון זה על דרכם של חכמים שלא להתחשב ב"אומר" אלא רק ב"אמת ובראיותיה" ובין משפט "שמע האמת" אין אלא כמלוא הנימה ושינוי סגנון. דברי האב היו ללא ספק נר לרגלי הבן, וגם אם נכון הוא שרבי אברהם לא נקב בביטוי המפורש "שמע האמת", נראה שזו פרשנותו (או לפחות חלק מפרשנותו) לביטוי זה. ומכאן שלדידו משמעות ההנחיה היא כי לגדלותו של "האומר" אין דבר וחצי דבר עם ביקורת דבריו, וכשם שמחויב אתה בשמיעת אמת ממי שאמרה גם אם הוא "קטן", כך אתה אסור בשמיעת מה שאינו אמת ממי שאמרה גם אם הוא "גדול".

דגש כזה על שיטת "שמע האמת", גם אם הוא צומח מאותו שורש, ענפיו נוטים לכיוון אחר. כאן אין מדובר בקבלה אלא דווקא בדחייה; כאן אין מדובר בהנגדה לקטן אלא דווקא לגדול.

אמת מזה – יוהרה אישית או עקשנות מזה

משמעות נוספת של שמיעת אמת נובעת מהכרת נבכי נפשם של הבריות – ואפילו גדולים – המתבצרים בעמדתם ואינם זזים ממנה. כנגד זה באה הנחיית "שמע האמת", אם כתביעה מהזולת למחול על כבודו ולהשתכנע, ואם

לציון אישי מיוחד, על נכונות לשכנוע.¹⁵ למשמעות זו של המימרה יש דוגמאות רבות, ולהלן אך מעט מזעיר מתוך ספרות השו"ת, הקדומה והמאוחרת:¹⁶

- וכדי לשבר אֶזְנֶךָ אמינא מילתא דטופיינא ואתה עשה אֶזְנֶךָ כאפרכסת לשמוע דברי וקבל האמת ממי שאמרו (שו"ת מהר"י מינץ, סימן ו).
 - ועתה חשוך שפתותיך וסגור דלתי פִּיךָ וקבל האמת ואם הפך פעלת לא תוסיף (שו"ת מהר"ם אלאשקער, סימן כד).
 - ואם יש למכ"ת [למעלת כבוד תורתו] להשיב על זה יודיעני, ואם יהיו דבריו נכונים אודה ולא אבוש ואקבל האמת, כי כן דרכי לקבל האמת ממי שאמרו, מכ"ש [=מכל שכן] ממכ"ת שתורתו אמת (שו"ת חוות יאיר לר' יאיר בכרך, סימן פז).
 - אבל אין דעתי דעת מכרעת רק אני דן לפני הגדולים אשר בדור הזה כתלמיד הדן בקרקע ואם דברי ימצאו חן בעיניהם יתנו מהודם עלי ואם שגיתי יורוני וילמדוני ואקבל האמת ממי שיאמר (שו"ת נודע ביהודה לר' יחזקאל לנדא, מהדורה קמא, אה"ע סימן כז).
 - במטותא מיניה דמר לבל ישית עלי חטאת, כי ידעתי במקום גדולתו שם ענותנותו ומקבל האמת ממי שאמרו (שו"ת חתם סופר לר' משה סופר, חלק ז, סימן כב).
 - ואשר בקש ממני מר להכריע הדין עם מי, את קולך שמעתי לרוב אהבתך כי ידעתוך מאז ומקדם כי ירא אלהים אתה ובוודאי כוונתך לש"ש [לשם שמים], ובכן הסכת ושמע לדברי בשימת לב ועין וקבל האמת ממי שאמרו (שו"ת באר שבע לר' יששכר בער איילנבורג, סימן מח).
 - ולא אומר קבלו דעתי אך השומע ישמע והחדל יחדל ואקבל האמת ממי שאמרו אפי' מקטן שבקטנים אם עשיר ואם דל. אולם להעביר הזמן בניצוח וקיפוח בדרך עקש אינני מבקש (שו"ת שאילת יעבץ לר' יעקב עמדין, חלק א, סימן עז).
 - וששתי לקראתו כמוצא שלל רב כי למרות שקידתו ובקיאותו ואדיקותו בספרי הקבלה כנודע, הן הן גבורותיו להסכים עמדי בד"ז [בדבר זה], ולקבל את האמת ממי שאמרו, וכמ"ש [וכמו שכתב] רמב"ם בהקדמה לח' פרקים (שו"ת יביע אומר לר' עובדיה יוסף, חלק ג, או"ח, סימן ג, אות יא).
- וכהנה לעשרות.

15. וראה מאמרי "על הליכות המבקר, המבוקר והבקורת", המעין לח, ג (ניסן תשנ"ח), עמ' 46–49.

16. נלקט מתוך תקליטור פרויקט השו"ת שבהוצאת אוניברסיטת בר-אילן.

משמעות זו שונה מקודמותיה במובנים רבים. ראשית, הסיטואציה – בעוד שהמשמעויות הקודמות נאמרו כחלק ממהלך של סיטואציה לימודית, כאן מדובר במהלך של ויכוח ועימות בין שתי עמדות. שנית, מודגש כאן ממד שבמידות, התובע מן השומע שלא להתגאות ולהתייחר אף לא להתעקש. שלישית, כאן מוסט מרכז הכובד מהתנגדות על רקע אינטלקטואלי או דתי ["קטן", "פגום" או דווקא "גדול"], להתנגדות על רקע אישי, כאשר הדבר אינו נוח לחולק. רביעית, האדם המנחה כאן על שמיעת האמת וקבלתה אינו ניטרלי אלא מעורב בדבר, ולא פעם הוא מורה על קבלת דבריו הוא.

אחת הדוגמאות הנאות להדגשת משמעות כזו, מצויה בדבריו של רבי יעקב ריישר (פראג 1670–1733, רבם של קהילות פראג, אנסבך, וורמיזא ומץ). המעיין בכתביו, שו"ת שבות יעקב, מוצא אותו שב וחוזר ל"שמע האמת ממי שאמרה" באופן בוטה ונחרץ. לדוגמה: "...וצריכין אנו לקבל האמת ממי שאמר..." (חלק ג, סימן מז); "...ואם יראו החולקים תשובתי יודו על האמת וצריכין לקבל האמת ממי שאמרו ולא לסתור ולחבל לחכך בהלכה משום איזה קנאה וקנטור ח"ו..." (שם, סימן קלה); "...די בתשובת ראשונה שכתבתי ובפרטות מה שכתבתי [...] ראי' זו מכריע על כולם שאין עליו פקפוק ונדנד כלל [...] והוא דין אמת אמיתי של תורה, והמתעקש בזה אין בו שיקול הדעת דעת תורה וסברות השכל בדינים כלל והמפקפק בזה אינו אלא מן המתמיהין ואין לדיין לעשות סניגורין לדבריו והוא רק עקמימות הלב וצריכין אנו לקבל האמת ממי שאמרו ומודים דרבנן היינו שבוחייהו ולא לקנטר ח"ו נגד האמת ואמת ליעקב נתן..." (שם, סימן קעד).

ואם תשאל, מה ראה דווקא בעל "שבות יעקב" להיזקק לכך שוב ושוב, תשובה לדבר תמצא בנסיבות אישיות, וכפי שמגלה הרב יחיאל יעקב ויינברג בשו"ת שרידי אש (חלק ג סימן מט). על דברי ר' יעקב ריישר "ולענ"ד הוא דבר פשוט, ואם יראו החולקים תשובתי יודו על האמת וצריכין לקבל האמת ממי שאמרו ולא לסתור ולחבל לחכך בהלכה משום איזה קנאה וקנטור ח"ו", הוא כותב: "וצריך להבין מה כוונתו בלשון קנאה. ונראה לומר כי לפני ארבעים שנה ראיתי ספר שו"ת כתר כהונה, והיה בזמנו של בעל שבות יעקב, וכתב: אסור לסמוך על ההוראות והתשובות של שבות יעקב שנדפס מחדש! המחלוקת שרבי יעקב ריישר היה נתון בה היא שהביאתו אפוא לאמץ שוב ושוב את ההנחיה "שמע האמת" שבה הוא השתמש כלפי עצמו.

סיכום

הוא שאמרנו: הניב נשאר כצורתו, אך משמעויותיו התגונו והילך והילך: מהצדקת שיטה של השמטת שמות ועד למחויבות קבלת כל אמת; מהנחיה שלא להתחשב בקטנות האומר ובאישיותו השלילית ועד הנחיה שלא להתחשב

בגדלות האומר ובאישיותו החיובית; מהדרכה לימודית לפתיחות אינטלקטואלית אוניברסלית ועד לתביעה נחרצת של האומר לקבל את דבריו.

מבחינה תרבותית יש עניין להפך בהמרה משמעותית זו, אשר עיקרה את החידוש המרכזי, ויש לשים לב לעובדה שלימים גם ביחס לדברי בר-פלוגתא מהוגן לחלוטין צריך להשתמש במליצת "שמע האמת ממי שאמרה" לשם שכנוע. מה שלאחדים, במקומות מסוימים ובתקופות מסוימות, היה פשוט וברור – וכי למה לא יישמעו בפתיחות דברי אמת שאמרס אדם מהוגן? ולהפך, למה יישמעו דברים שגויים גם אם הם נאמרים מפי "גדול"? – הנה לאחרים, במקומות ובזמנים שונים, לא היה דבר זה פשוט כלל ועיקר. דומה שהמרת משמעות כזו מהווה בבואה כפולה הן לשינוי שחל בסמכות ה"גדול" והן לשינוי שחל בפתיחות ההקשבה.